

رساله‌نامه شیخ کلینی

حمید سلیم گندمی*
صدیقه شاکری**

چکیده: در این پژوهش، پس از ارائه شرح حال بسیار مختصر شیخ کلینی، به معرفی رساله‌های دانشگاهی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری در موضوع شیخ کلینی و الکافی، به صورت توصیفی، همراه با چکیده، محل نگهداری و شماره بازبایی آنها پرداخته است. در مجموع، تعداد ۳۷ پایان‌نامه شامل ۱۷ پایان‌نامه مستقل و ۲۰ پایان‌نامه مرتبط از پایگاه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی، فهرستهای پیوسته برخی از کتابخانه‌های دانشگاهی و سایر منابع، شناسایی و به ترتیب الفبایی عنوان، معرفی شدند. در قسمت پایانی پژوهش حاضر، بررسی آماری مختصری درباره پایان‌نامه‌ها به لحاظ موضوع، زبان، سال و مقطع تحصیلی ارائه شده است که بر این اساس، فقط دو پایان‌نامه به زبان عربی تدوین شده و قدیم‌ترین پایان‌نامه به دست آمده، مربوط به سال ۱۳۴۲ بوده و بیشترین پایان‌نامه‌ها در سال ۱۳۷۹ تحقیق و دفاع شده است. موضوعات اصلی پایان‌نامه‌های معرفی شده، قرآن و استناد

*. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی و عضو هیئت علمی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
**. کارشناس ارشد سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

به آن، حدیث و استناد به آن، کتاب کافی و شرح حال شیخ کلینی است.
کلیدواژه: کلینی، محمد بن یعقوب / کافی / کافی - پایان نامه / کلینی،
 محمد بن یعقوب - پایان نامه ها / پایان نامه ها - بررسی آماری

۱. مقدمه

۱-۱) وجه تسمیه عنوان مقاله

معمولاً برای عنوان مقاله یا پژوهش انجام شده از این نوع (فهرست پایان نامه های یک موضوع خاص) از عبارات و عناوینی همچون گزیده پایان نامه، فهرست پایان نامه، چکیده نامه و چکیده پایان نامه استفاده می شود. ما در این مقاله، بر آن شدیم تا از عنوان ابتکاری و جدیدی مشابه کتابنامه، کتابشناسی، مقاله نامه و مقاله شناسی استفاده کنیم. بر این اساس و با توجه به بررسی کلمات مترادف پایان نامه، از واژه رساله بهره گرفتیم و ابتدا عنوان رساله نامه و رساله شناسی را انتخاب کردیم. سپس طبق جستجوی به عمل آمده، مقاله ای تحت عنوان «رساله شناسی پایان نامه هایی درباره اندیشه های علامه طباطبایی (ره)» به تنظیم پژوهشکده حوزه و دانشگاه، به دست آمد. لذا از میان آن دو عنوان «رساله نامه» را برگزیدیم. بنابراین «رساله نامه شیخ کلینی» به معنای معرفی رساله های دانشگاهی (پایان نامه ها) در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری در موضوع شیخ کلینی و «الکافی» اثر ارزشمند و ماندگار این بزرگوار است.

۲-۱) شرح حال مختصر شیخ کلینی

سال تولد: نامشخص، در عهد امامت امام حسن عسکری (قرن سوم)

محل تولد: کلین، قریه ای از توابع ری

لقب: ثقة الاسلام

شاگردان: عبدالکریم بن عبدالله بن نصر بزار تنیسی، ابن ابی رافع صیمری،

احمد بن احمد کاتب کوفی، ابوغالب احمد بن محمد رازی، جعفر بن محمد بن قولویه قمی، علی بن احمد بن موسی دقاق، محمد بن ابراهیم نعمانی معروف به ابن ابی زینب، محمد بن احمد سنانی زاهری، محمد بن علی ماجیلویه، محمد بن عصام کلینی، هارون بن موسی تلّکبری، محمد بن احمد صفوانی.

برخی از استادان: علی بن ابراهیم قمی، ابوجعفر محمد بن یحیی العطار، عبید بن زیاد، ابوالحسن محمد بن اسدی کوفی، احمد بن ادريس قمی، عبدالله بن جعفر حمیری، احمد بن محمد بن عاصم کوفی، حسن بن فضل بن زید یمانی، محمد بن حسن صفار، محمد بن اسماعیل نیشابوری، احمد بن مهران.

تالیفات: کتاب الکافی، الرجال، رد بر قرامطه، رسائل ائمه علیهم السلام، تعبیر الرؤیا، مجموعه شعر (مشمول بر قصایدی که شعرا در مناقب و فضایل اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام سروده اند).

تدوین اصول کافی: نخستین کتاب از کتب اربعه شیعه، شامل ۱۶۱۹۹ حدیث و مشتمل بر ۳۰ کتاب در اصول عقاید و احادیث احکام فقهی و در پایان، بخشی در خطب و مواعظ معروف به «الروضه» است. مرحوم کلینی این کتاب را به تقاضای یکی از دوستان و مریدان خود که احتمالاً محمد بن احمد بن عبدالله بن قضاة صفوانی یا محمد بن ابراهیم نعمانی بوده، نوشته است. نیز یکی از انگیزه های کلینی در تالیف کتاب خود، کثرت روایات و احادیث متعارض در آن دوره بوده است.

روش کلینی در زمینه سند روایات: درج آن به صورت کامل است. از این رو، روایات و احادیث کتاب جز در مواردی اندک، مزین به سلسله سندی است که واسطه های بین او تا امام معصوم علیه السلام را به طور کامل، نشان می دهد.

وفات: ماه شعبان ۳۲۹ ق. در بغداد

محل دفن: در مقبره خود در باب الکوفه

۳-۱) پژوهش‌های قبلی

درباره شخصیت بزرگی چون ابو جعفر محمد بن یعقوب کلینی و اثر جاودان و ارزشمند او «الکافی» پژوهش‌های گسترده‌ای به صورت مستقل انجام شده است. از آن جمله است منابع زیر که به معرفی برخی از این پژوهش‌ها پرداخته‌اند:

- **الکلینی و الکافی**. عبدالرسول الغفاری. قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۶ ق، / ۱۳۷۴ ش، ۵۸۹ ص. (فصل ششم کتاب حاضر به کتاب کافی، انگیزه تألیف، تعداد احادیث، چگونگی تقسیم و تبویب، دیدگاه‌های دانشمندان، ویژگی‌های کافی و کتابنامه کافی شامل شروح، تعلیقات، ترجمه‌ها، اختصارها، فهرستها، نسخه‌های خطی و چاپ‌های آن، اختصاص دارد.)

- **کلینی‌نامه: کتابشناسی و نسخه‌شناسی کتاب الکافی**، اثر فقیه و محدث نامدار شیعی، علامه ابو جعفر محمد بن یعقوب کلینی رازی (م ۳۲۹ ق) و شروح، حواشی و ترجمه‌های آن در کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی. به کوشش سید محمود مرعشی، حسین متقی. قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله مرعشی نجفی، ۱۳۸۷.

- **کافی در آینه پژوهش**. حمید سلیم گندمی. سفینه، شماره دوم، بهار ۱۳۸۳. ص ۱۴۱-۱۵۸.

طبق جستجوهای صورت گرفته، منبع و پژوهشی که در آن فهرستی از پایان‌نامه‌های مربوط به شیخ کلینی و آثار او به صورت مستقل، گردآوری و معرفی شده باشد، یافت نشد. بنابراین، این مقاله از این حیث، سرآغازی است برای انجام پژوهش‌های آتی که امید است صاحب‌نظران با بررسی کمی و کیفی - که از دیدگاه‌های متفاوت انجام می‌دهند - در تکمیل این پژوهش آغازین همت کنند.

۴-۱) درباره این پژوهش

در این پژوهش، تلاش بر آن بوده است تا پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی در

مقاطع مختلف، در داخل و خارج از کشور، مرتبط با موضوع شیخ کلینی، شناسایی و به صورت توصیفی (عنوان (زبان)؛ پدیدآور؛ مقطع؛ دانشگاه؛ استاد راهنما؛ استاد مشاور؛ سال) چکیده، محل نگهداری و شماره بازیابی، معرفی شود. متأسفانه در ذیل برخی از عناوین، اطلاعات کامل به دست نیامد که امید است در پژوهش تکمیلی، اطلاعات کامل تری ارائه شود.

در مجموع، تعداد ۳۷ پایان‌نامه، شامل ۱۷ پایان‌نامه مستقل (پایان‌نامه‌هایی که به طور کامل به موضوع شیخ کلینی و اصول کافی پرداخته‌اند) و ۲۰ پایان‌نامه مرتبط (پایان‌نامه‌هایی که بخشی از آنها به موضوعات مورد نظر اختصاص یافته است) از پایگاه‌ها، مراکز اطلاع‌رسانی، فهرستهای پیوسته برخی از کتابخانه‌های دانشگاهی و سایر منابع، شناسایی و در دو قسمت پایان‌نامه‌های مستقل و مرتبط، به ترتیب الفبایی عناوین، معرفی شدند. همچنین برخی از پایان‌نامه‌ها به صورت جامع‌تر در قالب کتاب درآمده است که در ذیل پایان‌نامه مربوط، معرفی شده‌اند. در قسمت پایانی پژوهش حاضر، بررسی آماری مختصری درباره پایان‌نامه‌ها به لحاظ موضوع، زبان، سال و مقطع تحصیلی ارائه شده است.

۲. معرفی پایان‌نامه‌ها

الف. پایان‌نامه‌های مستقل

۱. **الشیخ الکلینی البغدادی و کتابه الکافی الفروع (عربی)؛** ثامر هاشم حبیب العمیدی؛ کارشناسی ارشد؛ دانشگاه کوفه، دانشکده فقه، ۱۴۱۰ ق / ۱۹۸۹ م / ۱۳۶۸ ش.

این پایان‌نامه با همین عنوان، به سال ۱۳۷۲ ش / ۱۴۱۴ ق. توسط دفتر تبلیغات اسلامی، در قم، چاپ و منتشر شده است. **روشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی**
مجله جامع علوم انسانی
ساختار کتاب - که متشکل از ۴۹۵ صفحه است - در یک مقدمه، دو باب (هر باب در سه فصل و هر فصل شامل سه تا چهار مبحث) تنظیم و تبویب شده است.

مقدمه کتاب شامل توضیحاتی است کلی درباره ساختار ارائه مطالب کتاب. در باب اول با عنوان «الشیخ الكليني البغدادي والحياة الفكرية في عصره» موضوعات زیر بررسی شده است:

- اوضاع سیاسی، فرهنگی و علمی ری و بغداد.
 - شخصیت شیخ کلینی، سرگذشت نامه مختصر.
 - شخصیت علمی شیخ کلینی، استادان، شاگردان، آثار و تألیفات، جایگاه و منزلت علمی شیخ در بین علماء. نویسنده ذیل عنوان استادان شیخ، به معرفی ۱۲ نفر و ذیل شاگردان به معرفی ۲۳ نفر از بزرگان و دانشمندان پرداخته است. همچنین ذیل آثار و تألیفات بیان می‌کند که شیخ کلینی - در مقایسه با علماء و دانشمندانی چون شیخ مفید، شیخ صدوق و شیخ طوسی - از علمای کم‌تألیف بوده است؛ چرا که مدت زمان طولانی به جمع‌آوری، تنظیم و تبویب موضوعی احادیث اهل بیت علیهم‌السلام پرداخته است. توجه به موضوعات فقهی، تاریخی، فلسفه و کلام، ادبیات، رجال و درایت حدیث در کتاب کافی، نشان‌دهنده دقت مرحوم شیخ کلینی است.

در باب دوم کتاب، به معرفی و پژوهش پیرامون کتاب فروع کافی پرداخته شده است. در این باب، در سه فصل، موضوعات زیر بررسی شده است:
 فصل اول: معرفی کتاب کافی و پژوهشهایی که درباره آن شده است، با تکیه بر فروع کافی.

فصل دوم: شیوه مرحوم کلینی در تدوین و ارائه احادیث فروع کافی.
 فصل سوم: راویان احادیثی که مرحوم کلینی در فروع کافی، از طریق آنها روایات را نقل کرده است.

در وجه تسمیه و شهرت کتاب کلینی به کافی، دو جهت بررسی شده است:
 الف) مرحوم کلینی در خطبه کتاب، در وصف کتاب خود ذکر کرده که این کتاب،

کافی است برای همه فنون علم دین، و در آخر کتاب الطهارة آمده است: «هذا آخر كتاب الطهارة من كتاب الكافي وهو خمسة وأربعون باباً». استاد علی اکبر غفاری بیان می‌کند که این کلام در همه نسخه‌های کافی آمده است که احتمال دارد کلام صادره از خود کلینی یا از اولین کاتبان کافی باشد.

ب) نام کتاب، برگرفته از کلام مشهور «كافٍ لشيئتنا» باشد. به هر حال، شهرت کتاب کافی بسیار زیاد است و در مبحث دوم از فصل اول باب دوم کتاب ذیل عنوان «شهرة الكتاب»، کلام تعدادی از علما و فقهاء درباره کافی ذکر شده است.

معرفی ۲۱ شرح، ۲۶ حاشیه، برگزیده‌ها و چاپهای متعدد، بیانگر توجه خاص علماء به کافی است. به نظر می‌رسد، قدیم‌ترین اختصار و برگزیده کافی، منتخب اصول الکافی منسوب به شیخ صدوق باشد که نسخه خطی آن در کتابخانه عمومی امیرالمؤمنین علیه السلام در نجف، موجود است.

نویسنده در فصل دوم، به بررسی روش مرحوم کلینی در فروع کافی، از حیث شیوه اسناد احادیث، شیوه ارائه متن احادیث و روش تدوین و تصنیف احادیث پرداخته است.

العמידی در فصل سوم، شرح حال مختصر ۹۳ نفر از کسانی را که مرحوم کلینی از آنها نقل روایت کرده، همراه با تعداد روایات هریک، و پس از آن موارد، احادیث روایت شده با الفاظ «عن العدة» را به اختصار، معرفی و گزارش کرده است.

«ملحق الموارد» عنوانی است که مؤلف ذیل آن، فهرست و راهنمایی براساس ترتیب الفبایی نام موارد تهیه کرده و ذیل هر نام، تعداد احادیث روایت شده و نشانی احادیث در کتاب کافی را آورده است. این فهرست در دو قسمت «موارد عن غیر العدة» و موارد «عن العدة» تنظیم شده است. براساس این فهرست، بیشترین احادیث روایت شده از علی بن ابراهیم بن هاشم، ابوالحسن القمی، از مشایخ شیخ

کلینی است که در فروع کافی ۳۳۵۵ روایت و در کل کتاب کافی ۷۰۶۸ روایت از طریق اوست.

خلاصه و نتیجه این پژوهش و رساله دانشگاهی در ۲ صفحه، فهرست مصادر و منابع شامل ۲۴۹ مأخذ در ۲۳ صفحه و فهرست محتویات کتاب در ۱۳ صفحه آورده شده است. همچنین به رسم پایان‌نامه‌های دانشگاهی، دو صفحه چکیده به زبان انگلیسی نیز دارد.

۲. **الصابفی فی شرح أصول الکافی، شرح و ترجمه کتاب ایمان و کفر «أصول الکافی»** (فارسی)؛ جواد آهنگر؛ کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی؛ دانشگاه قم، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۷۸.

این پایان‌نامه تصحیح نسخه خطی چند باب از شرح و ترجمه کتاب ایمان و کفر اصول کافی از کتاب «الصابفی فی شرح الکافی» است که توسط ملا خلیل بن غازی قزوینی (م ۱۰۸۹) از سال ۱۰۶۴ تا ۱۰۸۴ هجری نوشته شده است. وی معاصر با ملا محسن فیض کاشانی و علامه مجلسی و شیخ حرّ عاملی بوده و لذا از علماء و فضلای مشهور زمان خود است که در مقدمه به طور مفصل، به این موضوع پرداخته شده است. ایشان متن حدیث را با اعراب کامل نوشته و سپس عبارات و کلمات مشکل را شرح کرده‌اند و در موارد لزوم، حدیث را با آیات قرآن نیز تطبیق داده‌اند و در مرحله بعد آن را ترجمه کرده‌اند. مرحوم ملا خلیل در شرح، ارجاعاتی به احادیث قبل و بعد با ذکر دقیق شماره باب و حدیث می‌دهند و همچنین به کتابهایی نظیر «القاموس المحيط، تفسیر قمی و...» ارجاع داده‌اند که دلالت بر احاطه علمی و کمال فضل ایشان دارد. شرح و ترجمه مرحوم ملا خلیل، به خاطر روانی و قابل استفاده عموم بودنش شرحی کم‌نظیر به فارسی است. اگرچه راویان حدیث را به جهت اختصار ذکر نکرده‌اند، ولی در بعضی موارد افراد و قبایل را ریشه‌یابی و تحقیق عمیقی انجام داده‌اند.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ ۵۱-۱۹۵۶۹، کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران؛ ۲۹۵۵۸، کتابخانه مرکزی دانشگاه قم بخش پایان نامه های فلسفه و کلام اسلامی؛ ۳۳.

۳. بررسی مورد صدور احادیث کتاب کافی (فارسی): محمدجعفر شهروزی؛ کارشناسی ارشد ادبیات و علوم انسانی؛ دانشگاه رازی کرمانشاه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۸۲.

نویسنده پس از بررسی و مفهوم شناسی واژه های حدیث و فقه الحدیث و درایة الحدیث و سبب ورود، کتابهای تصنیف ابو حفص عکبری، تصنیف ابو حامد بن کوتاه الجوباری، تصنیف عبدالغنی بن سعید حافظ، البیان و التعریف فی أسباب ورود الحدیث الشریف، أسباب الحدیث النبوی و جامع اللطیف لأسباب ورود الحدیث الشریف را از جمله آثاری دانسته است که به طور خاص، به موضوع مورد صدور حدیث پرداخته اند. وی در ادامه، ضمن ذکر نمونه هایی از مورد صدور احادیث، اسباب نزول سوره های قرآن را با مورد صدور حدیث مقایسه کرده است. به عقیده او همان طور که اسبابی نسبت به نزول سوره های قرآن وجود دارد، اسباب ورود احادیث نیز وجود داشته اند که باید روشن گردند. فواید شناخت مورد صدور احادیث، احادیث دارای مورد صدور خاص، وحدت و تفرّد مورد صدور حدیث، صدور حدیثی و صدور خبری، و موضوعات موارد صدور احادیث کتاب کافی از مهم ترین سرفصلهای مطرح در این تحقیق اند.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشگاه رازی کرمانشاه، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ ۵۱-۵۰۳۴.

۴. پژوهشی پیرامون کافی و اعتبار آن (فارسی): منصور پهلوان؛ کارشناسی ارشد علوم حدیث و قرآن؛ دانشگاه تهران، دانشکده الهیات، ۱۳۶۵.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشکده الهیات؛ ف ۳۸۵.

این پایان‌نامه با عنوان «پژوهشی در زمینه کتاب کافی و مؤلف آن» در سال ۱۳۸۳ توسط مؤسسه فرهنگی نبأ مبین، چاپ و منتشر شده است.

این کتاب در یک مقدمه و هفت فصل و ۲۵۶ صفحه چاپ و منتشر شده است. متن اصل کتاب از فصل اول تا فصل هفتم است، در پایان هر فصل، خلاصه مطالب همان فصل آورده شده است. پاورقیهای فصول بعد از فصل هفتم آمده و در پایان نیز فهرست تفصیلی مطالب و فهرست منابع کتاب ذکر شده است.

موضوعات اصلی کتاب و به تعبیری عناوین فصول هفتگانه کتاب، عبارت است از: اهمّیت حدیث نزد شیعه امامیه، سیر تدوین حدیث در اسلام، حالات کلینی، کتابشناسی کافی، صحّت کافی، صحّت کتب قدماء و ضعف اصطلاح متأخرین، و پاسخ به شبهه‌هاست.

فصل اول کتاب در پنج بخش، به بررسی موضوعات زیر پرداخته است: اهمّیت فراگیری احادیث با استناد به آیات قرآن و تأکید پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر اخذ و پیروی حدیث و کتابت آن با استناد به روایات فریقین، برحذر داشتن از اکتفا به قرآن کریم با استناد به روایات و احادیث منقول از منابع اهل سنت، تأکید پیامبر بر رجوع به ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَام و اخذ علم و حدیث از ایشان بانقل احادیث ثقلین، سفینه، مدینه العلم؛ تأکید ائمه عَلَيْهِمُ السَّلَام بر احادیث و حفظ و کتابت آنها با استناد به پنج روایت؛ از جمله: «اعرفوا منازل شیعتنا علی قدر روایتهم عتّا و فهمهم متّاً: منزلت شیعیان ما را از میزان روایتی که از ما نقل می‌کنند و فهمی که از ما دارند، بشناسید.»

فصل دوم در دو بخش مستقل، به سیر تدوین حدیث در اسلام، می‌پردازد: بخش اول تدوین حدیث در میان شیعه. بخش دوم تدوین حدیث در اهل سنت. در هر دو بخش وعده داده شده که سیر تاریخی تدوین حدیث، بررسی مختصر شود، و تصنیف و تألیف جوامع حدیثی گزارش شود.

اصول اربعمائه یا ۴۰۰ رساله که اصل نامیده می‌شوند، زیر بنای اولیه و بنیادین

جوامع حدیثی شیعه را تشکیل می دهند. مطالب این اصول، مستقیماً یا با یک واسطه از امام علی (ع) یا از راوی امام علی (ع) نقل شده است.

در سیر تدوین حدیث اهل سنت، بیشتر به موضوع منع نشر و کتابت حدیث و سرنوشت برخی از راویان و ناقلان حدیث اهل بیت (ع) پرداخته شده و بر خلاف آنچه در آغاز فصل وعده داده شده، سیر تدوین و تألیف جوامع حدیثی، بسیار گذرا مطرح شده که جای آن دارد با تفصیل و تحقیق بیشتری، به این موضوع پرداخته شود.

نویسنده سرگذشت مختصری از صاحب کافی، مرحوم محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی را با اشاره به اوضاع سیاسی اجتماعی و اعتقادی ری، راویان و محدثان ری، مشایخ و اساتید کلینی، شاگردان مرحوم کلینی، مهاجرت به بغداد، جایگاه کلینی در نزد علمای اهل سنت و شیعه آورده است. در پایان این فصل، فهرستی شامل ۲۷ منبع و مأخذ در مورد مرحوم کلینی ذکر شده است.

فصل چهارم به کتابشناسی کافی اختصاص دارد. در این فصل، انگیزه تألیف کتاب کافی به نقل از مرحوم کلینی در مقدمه کتابش، مدت تألیف (حدود بیست سال)، بهره گیری مرحوم کلینی از اصول اربعمائه در تصنیف و تألیف کافی، ابواب و تعداد احادیث کافی، اسناد روایات کافی، معرفی راویان «عدة من أصحابنا» و ستایش کافی در کلام بزرگان را آمده است.

مؤلف در فصل پنجم، ذیل عنوان صحّت کافی، به بررسی معنای اصطلاح «صحیح» در نظر دو گروه از محدثان (قدماء و متأخرین) می پردازد و نتیجه می گیرد که کافی مطابق اصطلاح قدماء صحیح است و در این خصوص، به ۱۱ مورد از سخنان قدماء استناد می کند.

نویسنده صحیح بودن احادیث کافی را بنا بر اصطلاح متأخرین نیز بررسی کرده و نوشته است مطابق اصطلاح متأخرین، تعداد روایات صحیح کافی طبق یک نظر،

بالغ بر ۵۰۷۲ حدیث می‌باشد. (لؤلؤة البحرين، ص ۳۹۵) البته اصطلاح صحیح در مقابل حدیث موثّق، حسن و ضعیف است نه درمقابل نادرست یا جعلی.

به دنبال بحث از اصطلاح صحیح در نظر قدمات و متأخرین، فصل ششم کتاب به بررسی صحّت کتب قدمات و ضعف اصطلاح متأخرین اختصاص داده شده است. این فصل، درحقیقت، ترجمه فائده نهم از دوازده فائده‌ای است که شیخ حرّ عاملی تحت عنوان «خاتمه» در آخرین مجلد از کتاب وسائل الشیعه آورده است. مرحوم شیخ حرّ عاملی با بیان بیست و دو دلیل، به بررسی ضعف اصطلاح متأخرین در مورد معنای «صحیح» پرداخته است.

در فصل هفتم با عنوان «پاسخ به شبهه‌ها»، به بررسی چند شبهه پیرامون اعتبار و صحّت کتاب کافی پرداخته شده و ضمن طرح اجمالی شبهه‌ها، پاسخ شبهه‌ها بیان شده است.

۵. پژوهشی تطبیقی پیرامون احادیث کافی و صحیح مسلم (فارسی)؛ طاهره استخری، کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا، ۱۳۷۸.

هدف از این پژوهش، مشخص کردن احادیث صحیح از ناصحیح و معرفّی احادیث مخالف با کتاب و سنّت نبوی بوده است. نویسنده پس از بیان زندگی‌نامه کلینی و مسلم، در بیست و پنج باب، روایات گوناگون دو کتاب صحیح مسلم و اصول و فروع کافی را با هم مقایسه و مورد بررسی قرار داده است. عناوین این بیست و پنج فصل از کتاب «الإیمان و الکفر» شروع می‌شود و به کتاب «الندور و الکفّارات» ختم می‌گردد.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فسا.

۶. تصحیح و تعلیق شرح اصول کافی، شرح و ترجمه کتاب ایمان و کفر اصول کافی، تألیف ملا خلیل غازی قزوینی (فارسی)؛ عبدالله کیوانی؛ کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی؛ دانشگاه قم، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۷۸.

کتاب گرانقدر «الصافی فی شرح أصول الکافی» نوشته مرحوم ملا خلیل غازی قزوینی (۱۰۸۹-۱۰۰۱ ق) یکی از بهترین شرحهایی است که به زبان فارسی، بر اصول کافی نوشته شده است. روش مرحوم قزوینی در شرح، به این صورت است که ابتدا متن حدیث را تحت عنوان «اصل» آورده و سپس تجزیه و ترکیب لغات و توضیح بعضی از کلمات روایت را که لازم است، به عنوان «شرح» ذکر کرده و بعد از آن، با عنوان «یعنی» روایت را به زبان فارسی ترجمه نموده است. این پایان نامه، تصحیح نسخه خطی شرح کتاب ایمان و کفر را از باب ۱۱۳ تا باب ۱۶۵ در بر می گیرد. مقدمه این مکتوب، تحقیقی است پیرامون شرحهایی که بر کتاب کافی نوشته شده است همراه با توضیحاتی پیرامون خصوصیات آنها.

محل نگهداری و شماره بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ ۵۱-۱۲۰۴۱، کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران؛ ۳۱۹۲۲، کتابخانه مرکزی دانشگاه قم، بخش پایان نامه های فلسفه و کلام اسلامی؛ ۳۸.

۷. تصحیح و تعلیق «الصافی فی شرح أصول الکافی» شرح و ترجمه کتاب ایمان و کفر اصول کافی (فارسی)؛ محمود صمدی؛ کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی؛ دانشگاه قم، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۷۷.

این پایان نامه تصحیح نسخه خطی چند باب از شرح و ترجمه کتاب ایمان و کفر اصول کافی است که توسط مرحوم ملا خلیل قزوینی در سال ۱۰۶۸ هجری نوشته شده است. ایشان در شرح و ترجمه، به احادیث قبل و بعد با ذکر دقیق شماره باب و حدیث، ارجاعاتی می دهند و همچنین به کتبی نظیر شرح المقاصد، الحجّة للقراء السبعة و ... ارجاع داده اند که دلالت بر مطالعه وسیع و احاطه علمی ایشان دارد. شرح و ترجمه ایشان روان و قابل استفاده عموم مردم می باشد و می توان ادعا کرد تاکنون شرح و ترجمه ای به این سبک و تفصیل، به فارسی چاپ نشده است.

محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی

ایران؛ ۳۰۷۹۹، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ ۵۱-۱۳۲۵۴، کتابخانه مرکزی دانشگاه قم، بخش پایان‌نامه‌های فلسفه و کلام اسلامی؛ ۵۴.

۸. تصحیح و تحقیق کتاب (العقل و الجهل) از نسخه خطی (الشافی فی شرح أصول الکافی) تألیف ملا خلیل قزوینی (م ۱۰۸۹) (فارسی)؛ نفیسه شبیری؛ کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث؛ دانشکده اصول الدین، ۱۳۸۴.

رساله حاضر، تحقیق و تصحیح بخشی از یکی از شروح با ارزش کتاب شریف کافی، به نام «الشافی فی شرح أصول الکافی» تألیف ملا خلیل قزوینی (م ۱۰۸۹) است که تاکنون به زیور طبع آراسته نشده و از دسترس علماء و اندیشمندان به دور مانده است. این بخش از کتاب کافی که به «کتاب العقل» موسوم است، مشتمل بر ۳۴ حدیث ارزشمند در مورد اهمیّت عقل و علوّ شان عقلاء و نقص جهل و بی‌ارزشی جاهلان است. به این منظور، در این رساله، ابتدا مقدمه‌ای در معرفی کتاب کافی و مؤلف و شارح آن و نیز شیوه تحقیق، ارائه شده و سپس بخش مورد نظر از کتاب الشافی همراه با برخی حواشی آمده است. آنچه در این تحقیق انجام شده به طور خلاصه به قرار زیر است:

۱. مقابله متن کافی با نسخه‌ای که توسط آیت‌الله شبیری با بیش از ۱۰ نسخه معتبر مقابله شده است. چنانچه بین نسخه اصلی و نسخه یادشده اختلافی وجود داشته باشد و در معنا تفاوت ایجاد کند، مورد اختلاف در پاورقی با عبارت «فی بعض النسخ» آورده شده است. ۲. مقابله نسخه اول «اصل» با نسخه «ل» آنجاکه در نسخه «ل» وجود نداشته و در «اصل» بوده با علامت «ل-» و هر جاکه در نسخه «ل» اضافه شده که در «اصل» خط خورده یا وجود ندارد، با علامت «ل+» در پاورقی آورده شده است. ۳. تقطیع و ویرایش متن. ۴. اضافه کردن حاشیه‌های موجود در نسخ و ویرایش آنها. ۵. شرح برخی از الفاظ، لغات مشکله، معرفی برخی رجال اسناد حدیث با کمک سایر شروح از قبیل شرح ملا صالح مازندرانی و «الوافی»

فیض کاشانی و... ۶. استخراج منابع و مآخذ متن، شروح و حواشی. ۷. تغییر شکلی کتاب از شرح مزجی به وضع موجود به منظور تسهیل در فهم.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران؛ ۷۸۲۸۹.

۹. جایگاه واقعی کافی و نقد و بررسی کتاب کسر الصنم (فارسی)؛ سرور حسینی.

محلّ نگهداری: مدرسه عالی امام خمینی (ره).

۱۰. رابطه عقل و ایمان در «شرح اصول کافی ملاصدرا» (فارسی)؛ شهاب‌الدین وحیدی مهرجردی؛ کارشناسی ارشد فلسفه؛ دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۸۰.

همه به توانایی عقل و اهمّیت آن در قرآن و اخبار و احادیث معصومین، جهت دستیابی به شناخت و معرفت حقیقی و حجّت باطنی بودن آن معترف‌اند؛ اما نباید از نظر دور داشت که اگر چه عقل در کار شناخت معارف تا حدّ زیادی توانایی دارد، اما قلمروی آن محدود و در مرحله‌ای ناتوان است؛ چنان‌که در روایات نیز بر این نکته تأکید شده و خود عقل نیز به محدود بودن قلمرو و ناتوانی اش در شناخت معارف در تمام امور پی می‌برد. از اینجاست که انسان برای درک همه حقایق هستی و معارف الهی علاوه بر حجّت باطنی، به حجّت ظاهری نیز نیاز دارد. عقل به دنبال حجّت ظاهری می‌گردد تا آن را هادی و معلّم خویش در شناخت معارف و حقایق ایمان قرار دهد. ملاصدرا بر این نکته معترف است که علم و معرفت راستین و واقعی را باید از وحی و صاحبان وحی یعنی پیامبر ﷺ و ائمه هدی ﷺ اخذ کرد و به آن ایمان آورد؛ نه به وسیله عقل بشری و فلاسفه و حکماء، چون عقول آنها نیز محدود و از شناخت تمام حقایق و عالم غیب ناتوان است. پس انسان باید به وسیله و راهنمایی عقل به اطاعت از فرمانها، اوامر و نواهی الهی و پیروی از فرستادگان او

و آنچه در کتب الهی آمده پردازد و به آنها ایمان آورد. بنابراین، نه تنها هیچ‌گونه تعارضی بین عقل و ایمان وجود ندارد، بلکه با هماهنگی و سازگاری و در کنار یکدیگر بودن (عقل و ایمان) عقل صاحبان خود را به سر منزل مقصود، یعنی شناخت خداوند و پیامبران و کتب الهی و روز رستاخیر می‌رساند؛ چون این عقل «مَاعْبُدَ بِهِ الرَّحْمَنَ وَ اَكْتَسَبَ بِهِ الْجَنَانَ» الهام و نوری است الهی که نه تنها مخاطب وحی است و وحی را می‌فهمد و لوازم آن را استنباط می‌کند، بلکه با تمام توان و قدرت، به دفاع از وحی و ایمان می‌پردازد و معقولیت آن را نشان می‌دهد. در نتیجه، هماهنگی میان این عقل و ایمان باعث می‌شود تا انسان را اولاً به غیب الهی، همراه با معرفت، برساند و ثانیاً انسان را بر دست یافتن به حقایقی که تاکنون بدان دست نیافته، یاری و قادر سازد. پس این عقل نه تنها تعارضی با ایمان ندارد، بلکه عین ایمان است. اما عقلی که با ایمان تعارض دارد، قوه بشری یا عقل انسانی است که به دنبال کشف و کسب حقایق از طریق استدلال، برهان و قیاس است. این عقل اولاً ناتوان و قلمرواش محدود است و ثانیاً احتمال خطا در آن راه دارد. تلاش و کوشش پژوهشگر در این رساله، برای رسیدن به دو هدف: ۱. بیان عقل و اقسام آن ۲. رابطه عقل و ایمان و نتایج حاصل از هماهنگی این دو بر اساس شرح اصول کافی ملاحظه شده است.

محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی

ایران؛ ۳۶۸۷۱.

۱۱. **روش‌شناسی شرح مولی صالح مازندرانی بر اصول و روضه کافی**

(فارسی)؛ زهرا صرفی؛ کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث؛ دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۸۵.

در نیمه دوم سده یازدهم، در پی رویکرد گسترده به حدیث، شروح متعددی بر کتاب کافی نگاشته شد. بررسی جایگاه علمی این کتاب حدیثی و نیز تبیین

چگونگی فهم و استخراج قواعد فقه الحدیثی آنها یک ضرورت تحقیقی است که گامها را برای پیمودن ادامه این مسیر استوار می سازد. شرح مولی صالح مازندرانی بر اصول و روضه کافی، از جمله این شروح است که شیوه و اسلوب علمی دارد و بر سیر منطقی استوار گشته است. رویکرد شارح در شرح احادیث «عقلی - نقلی» است که جنبه عقلی این رویکرد پررنگ تر است و در مجموع، شرح او را جامعیت بخشیده و آن را به یکی از معدود شروح شاخص و ممتاز کافی مبدل ساخته است. محور اعتبار احادیث در این شرح - که غالب آنها احادیث اصولی است - متن آنهاست. نگاه جامع به احادیث و بررسیهای ادبی، از شاخصه‌های مهم این شرح است.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران؛ ۸۱۴۷۷، کتابخانه دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس؛ ۳۴۹۳.
۱۲. **روش شناسی کلینی در کافی (فارسی)؛** مهدی قربانی، ۱۳۷۹.

در این پایان‌نامه پس از بیان اجمالی سیر تدوین حدیث در ادوار گذشته، از مهم‌ترین محدث دو قرن سوم و چهارم، یعنی کلینی و جامع حدیث مهم او (کافی) نام برده و به بیان شرح حال، استادان، شاگردان، و آثار وی پرداخته شده است. با معرفی محدث بزرگ این دو قرن و بررسی روش او در نقل و تدوین حدیث، میزان توجه و اقبال وی به حدیث، نوع احادیث نقل شده در موضوعات گوناگون، کیفیت در نقل حدیث از جهت دقت یا تسامح در متن، تقطیع، نقل به مضمون و نیز دقت در نقل سند و شرح تفاسیر احادیث و... روشن می شود. در ضمن، میزان توجه و استفاده از منابع اصیل و کهن حدیثی و نیز اجازات حدیثی و... از دیگر نکته‌هایی است که پس از بررسی روش شناسی کلینی در کافی روشن خواهد شد.

محلّ نگهداری: کتابخانه مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم.

۱۳. **قرآن در روایات کافی (فارسی)؛** مرضیه ببریان؛ کارشناسی ارشد علوم

قرآن و حدیث؛ دانشکده اصول الدین قم، ۱۳۷۹.

قرآن معجزه جاودان پیامبر اسلام ﷺ است؛ لذا کامل‌کننده کتب آسمانی گذشته و تمام‌کننده کلام خدا با بشر است. پیامبر ﷺ در حدیث ثقلین فرمود: بعد از من، قرآن به همراه عترت و اهل بیت، دو عامل هدایت مردم تا روز قیامت‌اند و این دو ثقل هرگز از هم جدا نمی‌شوند. ارشادات و راهنمایی‌های اهل بیت علیهم‌السلام به واسطه سخنانی است که در زمینه‌های مختلف، برای مردم بیان داشته‌اند و راویان آنها را روایت کرده و نسل به نسل، در اختیار مسلمانان قرار داده‌اند. ولی متأسفانه این عامل هدایت - سخنان معصومین علیهم‌السلام - مورد تهاجم دشمنان قرار گرفت. آنان سخنانی جعلی در بین سخنان ائمه علیهم‌السلام وارد کردند تا مبانی اسلام را متزلزل کنند. ائمه علیهم‌السلام برای اینکه این حرکت عقیم ماند، تلاشهای گسترده‌ای را انجام دادند. در این اثر، سعی شده تا طی چهار بخش، بحث و بررسی جایگاه قرآن در روایات کافی مشخص گردد. همچنین از شرح حال کلینی شامل سال تولد، موطن و نسب، چگونگی تحصیلات و سفرها، القاب و مشایخ و شاگردان کلینی صحبت شده است به همراه بیان آثار و تألیفات او و معرفی مهم‌ترین اثر وی و وجه تسمیه کتاب کافی و تاریخ وفات کلینی نیز ذکر شده است.

محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشکده اصول الدین قم، کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران؛ ۵۹۵۵۷.

۱۴. **ماهیت عقل از دیدگاه ملاحظه‌دار و علامه مجلسی (با تأکید بر شروح آنها بر اصول کافی) (فارسی)؛** عبدالحسین کافی؛ کارشناسی ارشد فلسفه و کلام؛ دانشگاه قم، مرکز تربیت مدرس، ۱۳۸۰.

در این نوشتار، سعی شده است که برداشتهای ملاحظه‌دار و علامه مجلسی، پیرامون مفهوم عقل در روایات کتاب العقل و الجهل اصول کافی، مورد تحقیق و کاوش قرار گیرد. مطالب این پایان‌نامه در یک مقدمه و دو بخش تنظیم شده است:

مقدمه، شامل بحثهای مقدماتی نظیر تبیین موضوع و اهمیت آن، پیشینه تحقیق، اهداف و چشم‌اندازهای تحقیق و جایگاه عقل و نیز زندگینامه‌های مآلصدرا و علامه مجلسی است. بخش اول درباره تبیین و توضیح معنای عقل است و مباحثی مانند معنای لغوی و اصطلاحی عقل، معنای عقل از دیدگاه مآلصدرا و علامه مجلسی و مقایسه آنها بیان شده است. در بخش دوم، تطبیق دیدگاه مآلصدرا و علامه مجلسی بر روایات، گنجانده شده است. نویسنده هدف از این تحقیق را کمک به برداشتی صحیح‌تر از مفهوم عقل در روایات معصومین علیهم‌السلام می‌داند.

محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی

ایران؛ ۴۷۵۹۷.

۱۵. **المعجم المفهرس لألفاظ الروضة من الکافی (عربی)؛** علیرضا برازش؛

کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث؛ دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران.

محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران؛ ۱۵۸۵،

کتابخانه دانشکده الهیات دانشگاه تهران؛ ف ۴۵۷.

این پایان‌نامه با همین عنوان، به سال ۱۳۶۶ش/۱۴۰۸ق توسط سازمان تبلیغات

اسلامی در تهران، در ۲ جلد، چاپ و منتشر شده است.

۱۶. **مفهوم عقل در کتاب العقل و الجهل اصول کافی با تأکید بر شرح مآلصدرا**

(فارسی)؛ اباذر جعفری؛ مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۹.

امتیاز اساسی انسان از دیگر آفریدگان، عقل است. قوه مدرکه و نیروی تفکر انسان، عقل نامیده می‌شود. در علوم دیگر نیز اصطلاحات گوناگونی برای عقل ذکر شده است. فراوانی کاربرد این واژه در قرآن کریم و احادیث نیز اهمیت فراوان عقل در فرهنگ اسلامی را نشان می‌دهد. روایات اوصاف و احکام فراوانی را برای عقل ذکر کرده اند که فهم آنها به شناخت مفهوم عقل منوط است. برای رسیدن به مفهوم

عقل در روایات، کاربردهای این لفظ در احادیث کتاب «العقل و الجهل اصول کافی» بررسی شده است. بدین منظور، نخست معانی لغوی این واژه را بررسی، سپس به اصطلاحات گوناگون عقل در علوم مختلف اشاره شده است. پیشینه تاریخی بحث عقل و احادیث مربوط به آن در فصل چهارم، مورد توجه قرار گرفته و در فصل پنجم، بحث مفهوم عقل در احادیث کتاب العقل و الجهل مطرح شده است. در این روایات، به دو عقل (عقل انسانی و روحانی) اشاره شده است. عقل روحانی برترین آفریده خداوند است که مورد استنطاق و امتحان الهی قرار گرفت و با سربلندی در این آزمون، محبوب‌ترین آفریده خداوند شد. عقل در انسان کارکردهای نظری، اخلاقی و عبادی گوناگونی دارد که پس از بررسی این کارکردها، کسب معرفت و شناخت، اصلی‌ترین وظیفه عقل معرفی می‌شود. البته این معرفت حتماً باید همراه و ملازم عمل باشد وگرنه آن عقل، عقل مورد نظر روایات نخواهد بود. در فصل هفتم، آرای مآصدرا در شرح این احادیث بررسی شده است. وی در شرح خود پس از ذکر شش معنا برای عقل، به تطبیق آن معانی با روایات پرداخته است. عقل از نظر صدرا، نیرویی است که سبب رشد و کمال علمی و عملی می‌شود. مآصدرا عقل را حقیقت واحدی دانسته، اختلاف عقل اول و عقل تنزل یافته در انسان را اختلاف رتبی می‌شمرد. وی این نکته را به روایات، به ویژه حدیث جنود عقل و جهل، استناد داده است.

محلّ نگهداری: کتابخانه مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، قم.

۱۷. مقایسه اصول کافی با صحیح بخاری در بخش خداشناسی (فارسی)؛

علم‌الرضا حسینی.

محلّ نگهداری: کتابخانه مدرسه عالی امام خمینی، قم.

ب) پایان‌نامه‌های مرتبط

۱. اخلاق در فقه شیعه (فارسی)؛ حسین صائب؛ کارشناسی ارشد؛ دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۷۱.

در برخورد با مسائل زندگی، «فقه» و «اخلاق»، رهنما و پشتوانه انسان‌اند. ارزش و چگونگی رفتار و عملکرد هر فرد، بسته به میزان بهره‌مندی او از این دو دانش گرانقدر است. اخلاق و فقه شیعه، پایاپای یکدیگر، در کوچک‌ترین و جزئی‌ترین مسائل حیات، از بدو تولد تا پس از مرگ، صاحب‌نظر و پاسخگو می‌باشند. بین این دو علم شریف، رابطه‌ای استوار برقرار است؛ به طوری که در بعضی مسائل، گویی فقه و اخلاق، مصداق واحدی پیدا می‌کنند. کتب فقهی شیعه سرشار از نکات اخلاقی است؛ لذا عناوینی مانند «اخلاق در فقه شیعه» یا «رابطه فقه و اخلاق» کاملاً قابل طرح و بررسی است. رساله حاضر ممزوجی است از «فقه اخلاقی» و مسائل «علم اخلاق». آنچه در این رساله آمده، تلفیقی است از عناوین علم اخلاق و روایات اخلاقی در فقه شیعه و اصول کافی. به گفته مؤلف، رکن اصلی این نوشته را احادیث کتاب شریف کافی به عنوان بهترین، جامع‌ترین، غنی‌ترین و معتبرترین کتاب حدیث، تشکیل می‌دهد.

محل نگهداری: کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد.

۲. انحرافات اخلاقی از دیدگاه اسلام و شیوه‌های اصلاح آنها (فارسی)؛ فاطمه واحدیان جواهری؛ کارشناسی ارشد علوم تربیتی، گرایش تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، دانشکده علوم اجتماعی و روانشناسی، ۱۳۸۴.

هدف پژوهش، کمک به اصلاح جامعه برای دور شدن از انحرافات اخلاقی و دستیابی به مفهوم انحرافات اخلاقی و اصلاح آنها و ارائه راهبردهایی برای اصلاح افراد برای رسیدن به کمال و سعادت واقعی آنهاست. در راستای این هدف،

بررسی نوع انحراف اخلاقی شامل حسد، کبر، ریا، دروغ، غیبت انتخاب گردیده و زمینه آن انحراف اخلاقی و طریق اصلاحش تدوین شده است. روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی است و جمع‌آوری اطلاعات به صورت فیش‌برداری، از کتب مرجع مخصوصاً قرآن کریم، نهج البلاغه، اصول کافی و دیگر کتب احادیث بوده است. اطلاعات گردآوری شده در پنج فصل، به صورت مبسوط و گسترده، مورد بحث قرار گرفته است. ابزار اندازه‌گیری، استفاده شایسته از قرآن کریم، نهج البلاغه و اصول کافی و صحیفه سجّادیه و دیگر کتب ارزشمند اسلامی است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که اصلاح انحرافات اخلاقی، اگر با استفاده از قرآن و همچنین روشهای ارائه شده از سوی معصومین علیهم‌السلام انجام گیرد، انسان را قادر می‌سازد تا بعد انسانی خود را متجلی سازد تا با اصلاح خود در مقابل تمام حرکات و سکنات و افعال و گفتار خویش، مسئولیتی آگاهانه و در جامعه خود، سازندگی داشته باشد.

محل نگهداری و شماره بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ ۵۱-۲۶۴۴۹.

۳. بررسی اجمالی درمان و سواس از دیدگاه اندیشه دینی (قرآن کریم، اصول کافی، بحارالانوار) (فارسی)؛ حمید نصر اصفهانی؛ کارشناسی ارشد؛ علوم پزشکی اصفهان، ۱۳۷۷.

این پژوهش پیشگیری و درمان و سواس را از دیدگاه اسلام، بررسی کرده، با بیان گونه‌های و سواس، به روشهای مختلف علمی، روان‌شناسی و اسلامی، درمان آن را ذکر کرده است. نویسنده با بررسی مواردی که در آموزه‌های دینی درباره سواس و پیشگیری و درمان آن بیان شده، مقایسه‌ای را میان آنها و راه‌حلهای ارائه شده در روان‌پزشکی انجام داده است. وی با بررسی موردی، در مجموع، نگرش دینی را در این باره، کامل‌تر از علم روان‌شناسی می‌داند. عناوین برخی از موضوعات عبارت است از: شناخت درمانی، تسبیحات حضرت زهرا، رفتار درمانی.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی اصفهان؛

۵۱۰۸.

۴. بررسی اجمالی پیشگیری و سواس از دیدگاه اندیشه دینی (قرآن کریم - اصول کافی - بحارالانوار...) (فارسی)؛ سید احمد رضا خیّام نکویی؛ کارشناسی ارشد؛ علوم پزشکی اصفهان، ۱۳۷۷.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی اصفهان؛

۵۰۸۹.

۵. بررسی حدیث و محدّثان شیعه در بغداد تا پایان قرن پنجم هجری (فارسی)؛ خدیجه تاج بخشیان؛ کارشناسی ارشد؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۳.

این پژوهش به دنبال معرفّی ۳۷ تن از راویان حدیث شیعه است که بین قرنهای دوم و پنجم قمری در بغداد می زیسته اند؛ به همراه گزارشی از پیشینه تاریخی شهر بغداد، موقعیت شیعیان در ادوار مختلف در این شهر و آثار و فعالیت های علمی - فرهنگی شیعه در این دیار. نویسنده پس از ذکر رویدادهای مهم شهر بغداد، از آغاز تأسیس آن تا پایان قرن پنجم، ادّعا می کند اکثر محققان و مورّخان، بغداد را از همان بدو تأسیس، از مراکز مهم شیعه دانسته اند. هشام بن حکم، علی بن یقظین، سندی بن ربیع، محمد بن یعقوب کلینی، شیخ صدوق، ابن ابی ثلج، هارون بن موسی تلّعببری، سید رضی، سید مرتضی، شیخ مفید، شیخ طوسی و نجاشی از جمله محدّثانی هستند که در این تحقیق معرفّی شده اند.

محلّ نگهداری: کتابخانه دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.

۶. بررسی زمینه اندیشه های سیاسی فقهاء و متکلمان دوره اقدم شیعه (فارسی)؛ محمد معصومی؛ کارشناسی ارشد؛ دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، ۱۳۷۷.

هدف این تحقیق، بررسی زمینه‌اندیشه‌های سیاسی فقهاء و متکلمان دوره اقدم شیعه است. روش پژوهش با مراجعه به متون و استخراج احادیث و روایات فقهای شیعه از جمله: شیخ کلینی، شیخ صدوق، شیخ مفید، شیخ طوسی و سید مرتضی است. نتیجه کلی نشان می‌دهد: از پنج فقیه و متکلم دوره اقدم شیعه، شیخ کلینی و شیخ صدوق صرفاً به ذکر روایات بسنده کرده و از طرح آراء و نظریات فقهی خود در باب مسائل حکومتی خودداری کرده‌اند؛ اما شیخ مفید، سید مرتضی و شیخ طوسی، آراء و نظریات فقهی خود را در بابهای مختلف مربوط به مسائل حکومتی - از قبیل امر به معروف و نهی از منکر، همکاری با سلطان، قضا، خمس، انفال، زکات و اجرای حدود - مطرح کرده‌اند.

محل نگهداری و شماره بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛

۵۱-۱۹۱۵۰.

۷. **بررسی علل و زمینه‌های راه‌یابی تدلیس به صحاح ششگانه اهل سنت (فارسی)؛** پرویز رستگار جزی؛ دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۸۱.

گردآوری حدیث فرآیندی است که هم شیعه و هم اهل سنت، در راه آن، تلاش کرده‌اند؛ هر چند محصول کار آنها ویژگیهای یکسانی ندارد. یکی از ناهمگونی‌های این کارکرد مشترک، مصون بودن تقریباً کامل جوامع حدیثی شیعه از آسیب تدلیس است؛ با آنکه به صحاح ششگانه اهل سنت راه یافته است. در این پایان‌نامه، تلاش شده است پس از تعریف تدلیس، انواع و حکم آن، گردآوری نام تدلیس‌کنندگان و نشان دادن نمونه‌های حدیثهای مدلسی که در نخستین جلد هر یک از صحاح ششگانه درج شده‌اند، علل و زمینه‌های راه‌یابی تدلیس به این کتابها و سپس، علل و زمینه‌های مصون بودن کتب چهارگانه شیعه از نارسایی یاد شده، بررسی شود. هدف از این پایان‌نامه، آشکار کردن یکی از برکات وجودی امامان معصوم

شیعه علیهم‌السلام در قالب اثبات اعتبار حدیث شیعه و برکناری آن از یکی از اسباب ضعف حدیث و نیز تأکید بر دقت بیشتر هنگام استناد به حدیث اهل سنت و در نتیجه، تسهیل روند اجتهاد است. نویسنده در این پایان‌نامه، با بهره‌گیری از نمودار و جدول از زبان ریاضی و آمار نیز سود جسته است.

محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس؛ ۲۵۷۹.

۸. پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه (از اصول اربعمائه تا کتب اربعه) (فارسی)؛ مجید معارف؛ دکتری علوم قرآن و حدیث؛ تربیت مدرس، ۱۳۷۲.

رساله حاضر تاریخ حدیث شیعه را در چهار دوره جداگانه، به شرح زیر بررسی کرده است: دوره اول (دوره امام علی علیه‌السلام تا عصر امام سجّاد علیه‌السلام): بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی شیعه در قرن اول، آثار و موارث حدیثی شیعه در قرن اول. دوره دوم: فصل اول (تولد، ظهور و انتشار حدیث شیعه) و وضعیت سیاسی و اجتماعی جامعه اسلامی در این دوران، تقدّم کار فرهنگی بر فعالیت سیاسی، مجالس درس صادقین علیهم‌السلام و سبک آموزش امامان علیهم‌السلام، مجالس عمومی و خصوصی در تدریس فقه و حدیث، موقعیت کمی و کیفی شاگردان صادقین علیهم‌السلام، اصحاب اجماع، بررسی سیر تاریخ کتابت حدیث در شیعه قبل و بعد از صادقین علیهم‌السلام، بررسی اصل، کتاب و اصول اربعمائه. فصل دوم (تحقیق در اصالت حدیث شیعه): انطباق حدیث شیعه با سنت نبوی، بررسی عنصر تقیه در حدیث شیعه، سیاستهای صادقین علیهم‌السلام در مواجهه با فرق انحرافی، اهتمام صادقین علیهم‌السلام به صحّت حدیث از نظر لفظ و معنی. دوره سوم (عصر شکل‌گیری فقه و حدیث): فصل اول بررسی مجموعه‌های مسائل در حدیث شیعه، مکتوبات ائمه در حدیث شیعه و سرنوشت آنها، توقیعات، رسائل، توقیعات امام مهدی علیه‌السلام. فصل دوم (بررسی حدیث شیعه در کارنامه روات و محدثان): مرکز و پایگاههای حدیث

شیعه، بررسی سبک و سیره مشایخ حدیث این دوره، دقتهای رجالی در سند و طریق روایت، نگاهی به تاریخچه علم رجال و سیر تحوّل آن در شیعه، گرایش محدثان در تدوین حدیث و تنظیم جوامع. **دوره چهارم** (پیدایش جوامع حدیثی): ابوجعفر محمدبن یعقوب کلینی و کتاب کافی، شیخ صدوق و من لا یحضره الفقیه، شیخ طوسی و تهذیب و استبصار وی.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه مرکزی دانشگاه تربیت مدرس؛ ۶۴۵.
۹. پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه از قرن ششم تا عصر حاضر (فارسی)؛ حسین صفره [صفری] کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث؛ دانشگاه تهران، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۷۹.

این پایان‌نامه در پنج فصل و یک مقدمه مفصل، گردآوری شده است. مطالب موجود در مقدمه عبارت‌اند از: پیشینه بحث، مراحل تحقیق، درآمدی بر تاریخ حدیث شیعه در دوره متأخران، نقش شیخ طوسی در حدیث و فقه، نقش محقق حلّی و علامه حلّی در فقه، دلایل رکود در عرصه حدیث، تجدید حیات اخباریان، زمینه‌های احیای اخباریگری، مراحل مدرسه اخباریه، اختلافات عمده اخباریان و اصولیان و سرانجام اخباریان.

فصل اول درباره تدوین جوامع حدیثی است. در این فصل، به معرفی بزرگان چون مرحوم فیض کاشانی، شیخ حرّ عاملی، علامه مجلسی، میرزای نوری و تألیفات آنان از قبیل کتاب شریف وافی، وسائل الشیعه، بحارالانوار، مستدرک الوسائل پرداخته شده است.

فصل دوم درباره تألیفات متنوع در عرصه حدیث است. نویسنده عمده تألیفات را در این زمینه، تألیفات اربعین نویسی، مناقب نویسی، جمع و تدوین ادعیه و زیارات مأثور، از قبیل اقبال‌الاعمال سید ابن طاووس، جمع احادیث در اخلاق و آداب، گردآوری احادیث اعتقادی، گردآوری احادیث فقهی، توسعه و تکمیل تفاسیر نقلی مانند تفسیر صافی مرحوم فیض کاشانی، البرهان فی تفسیر القرآن

بحرانی و تفسیر نور الثقلین شیخ حویزی می‌داند و به معرفتی این آثار و بررسی آنها می‌پردازد.

فصل سوم درباره تحلیل و بررسی و شرح حدیث است. نویسنده در این فصل، به معرفتی شروح کتب اربعه حدیثی شیعه پرداخته و شروحو از قبیل *مرآة العقول* (شرح الکافی)، *روضۃ المتقین* (شرح من لا یحضره الفقیه)، *ملاذ الاخیار* (شرح تهذیب الاحکام) و شروح کتاب استبصار را نام می‌برد و از سایر جوامع حدیثی نیز به کتاب تفصیل وسائل الشیعه و شروح و حواشی بر کتاب بحار الانوار و شروح نهج البلاغه و صحیفه سجّادیه و سایر کتب ادعیه و اذکار اشاره می‌کند.

فصل چهارم در زمینه اصول حدیث و علم رجال بحث می‌کند؛ بحثهایی از قبیل درایة الحدیث، علم رجال الحدیث، تعریف و تاریخچه پیدایش هر یک از این دو و نقش این دو در رابطه با حدیث عناوین اصلی این فصل را تشکیل می‌دهد. محقق به تناسب تقسیم حدیث از دیدگاه متقدمان و متأخران، عوامل این تقسیم را یادآور می‌شود و در پایان، کتابهای درایه‌ای و رجالی را معرفتی می‌کند.

فصل پنجم درباره موقعیت حدیث در دوران معاصر است. نویسنده در این فصل، بیشتر به معرفتی تألیفاتی در زمینه پژوهشهای حدیثی همت گماشته و تدوین مجموعه‌های حدیثی را در عصر حاضر، از جمله فعالیت‌های مثبت در این زمینه بر شمرده است. وی در ادامه این فصل، نگاهی گذرا به تشکیل مؤسسات تحقیقاتی در حوزه علوم حدیث دارد و تعدادی از این مراکز را با شیوه‌کاری و نوع محصولات هر یک، نام می‌برد. نویسنده یکی دیگر از مباحث زمینه‌ساز در تحقیقات و تألیفات حدیثی را کتابخانه‌های تخصصی حدیث دانسته و به معرفتی برخی از این کتابخانه‌ها پرداخته است.

محل نگهداری: کتابخانه دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران.

۱۰. تحلیل استنادی مقاله‌های مجلات علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی فارسی در زمینه علوم و معارف اسلامی (۱۳۷۸ - ۱۳۶۸) (فارسی)؛ رقیه هاتفی

مستقیم؛ کارشناسی ارشد؛ دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۸۰.

هدف پژوهش کشف وضع استناد در مقالات تألیفی مندرج در مجلات علمی حوزه علوم و معارف اسلامی از لحاظ موضوع، زبان و تاریخ و تعیین پربسامدترین پدید آورندگان، منابع و موضوعات در این نوع مجلات است. روش پژوهش، تحلیل استنادی است. جامعه مطالعه، مقالات تألیفی مندرج در مجلات علمی - پژوهشی در حوزه علوم و معارف اسلامی از آغاز ۱۳۶۸ تا پایان ۱۳۷۷ و شامل مجلات: تحقیقات اسلامی، مجله دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد، مشکوة، مقالات و بررسیهاست. نتایج پژوهش نشان می دهد که استناد به کتابها به طرز آشکاری، بیشتر از سایر منابع اطلاع رسانی است و میزان استفاده از منابع زبان عربی بیشتر از زبان فارسی و سایر زبانهاست. در بررسی منابع فارسی و عربی، شش منبع به عنوان منابع اصلی شناخته شده است. کتاب الکافی شیخ کلینی با بیشترین استناد در صدر قرار گرفته است. در بررسی آثار مؤلفان، بیشترین استناد به تألیفات شیخ طوسی، بوده است و در مرتبه بعد، شیخ کلینی، سیوطی، ابن بابویه و علامه طباطبایی قرار گرفته اند. مطالعه موضوعی مقالات نشان می دهد که موضوع فقه و اصول، موضوع «اصلی» شناخته شده است. مطالعه اطلاعات کتابشناختی مقالات نشان می دهد که مجله مقالات و بررسیها در ارائه این اطلاعات، مطلوبترین وضعیّت را داشته است.

محل نگهداری و شماره بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ ۵۱-۲۳۳۲.

۱۱. **تحلیلی از میثاق عهد الست در روایات شیعه (فارسی)؛** منصور میر؛ کارشناسی ارشد معارف اسلامی و تبلیغ؛ دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، دانشکده تبلیغ و معارف اسلامی، ۱۳۶۹.

این پایان نامه از یک مقدمه و پنج بخش تألیف شده است. در بخش اول - که

خود دارای دو فصل است - نخست کلیاتی درباره موضوع بیان شده و سپس در فصل اول، بحثی در خصوصیات و ویژگیهای موضوع و تبیین واژه‌ها و اهمیّت و علت انتخاب موضوع مطرح شده است.

نگارنده در فصل دوم، روش خود را در نحوه بررسی و ارائه موضوع بازگو کرده و در این بخش، به ذکر منبع و روش بررسی موضوع پرداخته و آنها را از جهت حجیّت اخبار و حجیّت ظهور تحلیل کرده است. بخش دوم درباره میثاق و مطالعه تاریخی آن در دو فصل است که در فصل اول معنای لغوی و اصطلاحی میثاق و در فصل دوم مطالعه تاریخی و سیر تحوّل این موضوع بررسی شده است. نگارنده در بخش سوم - که میثاق در روایات است - با گشودن سه فصل، در فصل اول منابع و مآخذ بحث و صحّت و سقم احادیث وارده در این باب را مورد نقض و ابرام قرار داده و به تناسب، وارد میدان تجزیه و تحلیل سند حدیث و علم حدیث‌شناسی و رجال حدیث و عدالت راویان شده و روش خود را در مواجهه با روایات بیان کرده است. وی بخش چهارم را نیز در سه فصل آورده است: در فصل اول، میثاق در نهج البلاغه مورد بررسی قرار گرفته، فصل دوم جستاری در کتاب کافی دارد و موضوع را در کافی و شروح آن تفحص می‌کند که در این میان، گفتارهایی از مآلصدر و فیض کاشانی و مآل صالح مازندرانی نیز نقل شده است. در فصل سوم، میثاق از نظر دانشمندان و اندیشمندان شیعه مطرح است. از جمله بزرگانی که در این بخش از رساله یاد شده‌اند، شیخ مفید، سید مرتضی، شیخ صدوق و علامه مجلسی است.

فصل پنجم در مورد حقیقت میثاق است که در دو فصل، بازگو شده است: فصل اول کلیات بحث است و در فصل دوم بیان شبهات و تأویلات مطرح شده در باب میثاق است که نگارنده در روش تحقیقش، بر ارائه نظریات مختلف در این باره تأکید می‌ورزد و پس از اثبات اصالت میثاق و وقوع آن، طرفهای میثاق را انسان و ملائکه می‌داند و به تناسب، کیفیّت وجودی بنی آدم در میثاق و اختلاف اخبار و روایات

را در این باره، نقل می‌کند.

فصل سوم دربارهٔ محصول میثاق و رابطهٔ میان فطرت و میثاق و معرفت و میثاق و فایدهٔ هر یک است.

محلّ نگهداری: کتابخانهٔ دانشگاه امام صادق علیه السلام؛ ت ۳۰.

۱۲. **خوف و امنیّت از دیدگاه قرآن و روایات (فارسی)؛** اصغر خوشکلام؛ کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، دانشکدهٔ الهیات، فلسفه و معارف اسلامی ۱۳۷۹.

هدف، پژوهش بررسی واژه‌های خوف و امنیّت از دیدگاه قرآن و روایات و بازتاب آن دو در زندگی دنیوی و اخروی و نیز فردی و اجتماعی انسانهاست. روش نمونه‌گیری، دسته‌بندی آیات قرآن و روایات از معصومین علیهم السلام و بحث و بررسی آنهاست. روش پژوهش کتابخانه‌ای است. ابزار اندازه‌گیری: الف) کتب تفسیری مانند: مجمع البیان، نورالثقلین، المیزان و... ب) کتب روایی مانند: نهج البلاغه، کافی، بحار الانوار، من لایحضره الفقیه و... ج) کتب اخلاقی مانند: معراج السعاده، تهذیب الاخلاق، اخلاق ناصری و...

نتیجهٔ کلی: خوف از خداوند متعال، ریشهٔ امنیّت همه‌جانبه در زندگی انسانهاست.

محلّ نگهداری و شمارهٔ بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانهٔ ملی ایران؛ ۱۲۲۸۸-

۵۱

۱۳. **روش شیخ طوسی در تدوین حدیث (فارسی)؛** رقیه صادقی نیری؛ دکتری علوم قرآن و حدیث؛ دانشگاه تربیت مدرس، دانشکدهٔ علوم انسانی، ۱۳۸۰. حدیث پس از قرآن، بهترین و کارآمدترین مستند شناخت دین و فرهنگ اسلامی است. نقل، تدوین و نشر احادیث فرازاها و فرودهای بسیاری داشته است و در این فراز و فرودها در تاریخ تشیع، عالمان بسیاری در تدوین و نشر حدیث کوشیده‌اند و از جهات مختلف، بررسی‌های گوناگونی دربارهٔ حدیث سامان داده‌اند. شیخ طوسی

در این میان، از برجستگی ویژه‌ای برخوردار است. دو اثر او به نامهای «تهذیب الأحكام» و «الاستبصار فیما اختلف فیه من الأخبار» از کتب معتمد شیعه است. روزگاری که شیخ در آن می‌زیسته، در تاریخ اسلام، روزگاری است شگفت، و بغداد شهری است سرشار از جریانات فکری مختلف. چنان برمی‌آید که فضای فکری آن روزگار بر چگونگی تدوین کتابهای شیخ، به ویژه در زمینه حدیث، تأثیر شایان توجهی داشته است؛ به طوری که با بررسی آثار حدیثی او این نکته استنباط می‌شود که عمده تلاش شیخ در زمینه حدیث، در جهت بررسی احادیث مختلف و متعارض است که نتیجه عواملی است همچون: سوء فهم احادیث و تفسیر نامناسب آنها، تعمیم روایات خاص به طور کلی و تقطیع روایات، عدم کتابت حدیث و بیان تدریجی احکام توسط ائمه علیهم‌السلام و تقیه ائمه اطهار علیهم‌السلام به دلیل سلطه طاغوت‌های زمان. شیخ با توجیه و ارائه راه حل تعارض احادیث مختلف، از راه تأویل صحیح و کیفیت جمع شماری از آنها یا طرد پاره‌ای دیگر با بیان وجه فساد آنها، به علم حدیث خدمت شایانی کرده است.

این رساله در سه فصل تنظیم شده است. فصل اول به سیر تدوین حدیث از آغاز تا کتب اربعه از جمله کتاب الکافی پرداخته است.

محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس؛ ۲۵۹۶، کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.
۱۴. سیر تدوین حدیث (فارسی)؛ کامران ایزدی مبارکه؛ کارشناسی ارشد؛ دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، ۱۳۶۸.

این رساله شامل پنج فصل است. در فصل اول از معنای لغوی و اصطلاحی حدیث و واژهایی که با آن قریب المعنی هستند، چون خبر، روایت، اثر و سنت بحث می‌شود. در فصل دوم، رأی علمای فریقین درباره شروع تدوین حدیث، مواضع اختلاف و اولین مدون حدیث و کتب روایی تدوین شده در زمان حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم مورد بحث قرار می‌گیرد. در این مبحث، سیر تدوین حدیث در زمان

رسول اکرم ﷺ و موضع سنت آن حضرت در قبال تدوین و نشر احادیث، بررسی شده است. در فصل سوم، سیر تدوین حدیث در زمان ابوبکر، عمر، عثمان، علی رضی الله عنه، خلفاء بنی امیه و بنی عباس تا تدوین مهم‌ترین کتب روایی اهل سنت، از جمله صحاح سته بحث شده است. در این فصل، بیشتر با سیر تاریخی تدوین حدیث در میان اهل سنت آشنا می‌شویم. در فصل چهارم، از مهم‌ترین محدثان و مدوّنان حدیث در مذهب شیعه - که صاحبان کتب و اصول اربعمائه بوده‌اند - بحث می‌شود. در این فصل، علاوه بر تحقیق درباره مشیخه سه کتاب مهم امامیه، یعنی من لایحضره الفقیه، تهذیب و استبصار، سیر تدوین حدیث در میان امامیه از زمان حضرت امیر رضی الله عنه تا تدوین کتب اربعه شیعه نیز تبیین شده است. با توجه به تکمله این مبحث - که در آن، از سایر تدوین‌کنندگان حدیث در مذهب شیعه که در مشیخه کتب یاد شده عنوان نشده‌اند، بحث شده - و با وجود مفقود شدن رجال مرحوم کلینی، می‌توان ادعا کرد که در این فصل، اکثر مشایخ آن بزرگوار در کتاب شریف کافی نیز ذکر شده‌اند. در کتب رجال شیعه، در ترجمه بعضی از راویان مذکور در این فصل، گفته شده که فلان راوی دارای فلان کتاب یا اصل می‌باشد؛ به همین مناسبت در آخرین فصل این رساله به بحث درباره معنای اصل و فرق آن با کتاب، اهمیت اصول اربعمائه، تعداد اصول و صاحبان آنها پرداخته شده است.

محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشگاه امام صادق رضی الله عنه؛ ت ۱، کتابخانه پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران؛ ۶۵۲۲.

۱۵. شرح حال سه تن از معاریف بزرگ شیعه: شیخ صدوق - کلینی - شیخ طبرسی (فارسی)؛ حبیب‌الله مظلومی؛ دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات، ۱۳۴۲.
محل نگهداری و شماره بازیابی: کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان؛ ۲۹۲.

۱۶. شیعه در عهد آل بویه (فارسی)؛ محمدعلی قبادی؛ کارشناسی ارشد؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۸۱.

در این پژوهش، دربارهٔ مذهب شیعه در قرن ۴ و ۵ هجری قمری، مقارن با حاکمیت آل بویه بحث شده است و به تاریخ شیعه، چگونگی فتح بغداد توسط امرای آل بویه، با توجه به جامعهٔ سنتی مذهب آن زمان و همچنین چگونگی ترویج و اشاعهٔ تفکر شیعه اشاره شده است. در این تحقیق، از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است و هدف آن بررسی خدمات متقابل علمای شیعه و امرای آل بویه است. نویسنده چنین نتیجه می‌گیرد که در فضای مساعد سیاسی در دوران آل بویه، علم‌الهدی و مفید بسیار فعال بوده و به تدوین کتابهایی پرداخته‌اند که مدار استنباط بسیاری از احکام شرعی شیعه است.

محلّ نگهداری و شمارهٔ بازیابی: کتابخانهٔ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، سازمان اسناد و کتابخانهٔ ملی ایران؛ ۵۱-۱۴۱۱.

۱۷. **مبانی و روشهای نقد متن حدیث از دیدگاه اندیشوران شیعه (فارسی)؛**

داود معماری؛ دکتری؛ دانشگاه تربیت مدرس، دانشکدهٔ علوم انسانی، ۱۳۷۵.
سنت معصومین علیهم‌السلام به عنوان دومین منبع اساسی کشف و تبیین معارف الهی دین اسلام، در عصر غیبت، و در مجموعه‌های روایی برای ما به یادگار مانده است. اما در گذر زمان، به دلایل گوناگون، این میراث گرانقدر از تغییر و تحریف برکنار نمانده و بهره‌برداری از آن نیز در تبیین ارزشها و احکام دینی، نیاز به تحلیل و تشریح فنی و عالمانه دارد؛ لذا نقد و ارزیابی روایات، شیوه و سیرهٔ مستمر دانشمندان اسلامی، به ویژه اندیشوران شیعی بوده است. بر خلاف آنچه مشهور است - و مستشرقان مغرض نیز با تبلیغات گسترده بدان دامن می‌زنند - اینان تنها به نقد خارجی و ارزیابی اسنادی آنها اکتفا نکرده، بلکه با بهره‌گیری از رهنمودهای قرآن کریم، ارشادات معصومین علیهم‌السلام، براهین عقلی و روشهای علمی، به نقد و تحلیل متون احادیث نیز توجهی در خور و بایسته داشته‌اند. اولین فصل این پژوهش به بیان کلیات و تبیین طرح تحقیق می‌پردازد. دومین فصل، پیشینهٔ نقد متن حدیث در میان اندیشوران شیعه است و مبانی و ملاکهای گوناگون آنها را در این زمینه بیان

می‌کند. محدثان و مؤلفان کتب حدیث، دانشمندان علم رجال، درایه و فقه الحدیث و اندیشوران علوم نقلی، یعنی تاریخ و سیره معصومین علیهم‌السلام، اخلاق، کلام، تفسیر و فقه، جملگی همّتی والا و سهمی بسزا در این امر داشته‌اند. سومین فصل، به تفصیل، نمونه‌های متعدّد و متنوع نقد متن حدیث را از لابه لای آثار اندیشوران شیعه، ارائه می‌دهد و روشهای آنها را در نقد متون گوناگون روایی اعم از عقیدتی، تاریخی، اخلاقی و فقهی، عیناً به تصویر می‌کشد. تبیین اصل صدور حدیث و کشف روایات جعلی و ساختگی، تبیین و کشف جهت و مورد صدور حدیث و کشف دلالت الفاظ و عبارات حدیث، مهم‌ترین مراحل نقد متن است. حدیثی که با مبانی و ملاکهای صدور خبر از معصوم علیهم‌السلام هماهنگ و در مقام تشریح حکم و یا ارزشهای الهی بیان شده باشد، حجّت، قابل استناد و در تبیین علوم و معارف اسلامی، ابزاری کارساز و کارآمد خواهد بود.

محلّ نگهداری: کتابخانه دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.

۱۸. مسند ابوذرّ غفاری رحمة الله علیه (فارسی)؛ علی همّت حسینی خواه؛ کارشناسی ارشد علوم قرآنی و حدیث؛ دانشگاه رازی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۸۰.

این پایان‌نامه حاصل فحوص و جستجو در نزدیک به یکصد و هشتاد جلد از کتب روایی شامل مجموعه های حدیثی: کافی، تهذیب، استبصار، من لایحضره الفقیه، مجموعه ورام، بحار الانوار، وسائل الشیعه و مستدرک الوسائل است. هدف ارائه مرویات صدیق امت، ابوذرّ غفاری، از پیامبر عظیم الشان اسلام و حضرت علی و فاطمه زهرا علیهم‌السلام است. در این راستا پس از جمع‌آوری روایات و دسته‌بندی و گزینش روایات کامل‌تر و تبویب آنها، به اعراب‌گذاری و ترجمه روان آن - به گونه‌ای که برای خواننده قابل فهم و درک باشد - مبادرت شده است. این پژوهش در پنج بخش، به شرح زیر، تنظیم شده است: بخش اول به معرفی ابوذرّ و جایگاه او پرداخته که در سه فصل، صورت گرفته است. در فصل اول، شرح خیلی مختصری

از زندگی نامه ابوذر آمده و در فصل دوم و سوم از منزلت ابوذر از منظر شأن نزول آیات و روایات معصومین سخن رفته است. بخش دوم - که شامل سه فصل است - به بیان سی و سه باب از ابواب مختلف تاریخ اصحاب کساء مبادرت شده است. در بخش سوم، ضمن سه فصل، روایات مربوط به اصول دین، علم، ایمان و کفر بیان شده است. در بخش چهارم، طی شش فصل، به بیان روایاتی در ارتباط با فروع دین و دیگر ابواب فقهی پرداخته شده است. بخش پنجم - که به نام مواعظ نامگذاری شده است - شامل چهار فصل است که در دو فصل آن مواعظ پیامبر به ابوذر و در دو فصل دیگر، مواعظ و سخنان خود ابوذر بیان شده است.

محلّ نگهداری و شماره بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛

۱۸۵۷۶-۵۱.

۱۹. ملاک سعادت و شقاوت از دیدگاه قرآن، نهج البلاغه و الکافی (فارسی)؛

مهری عرفانی؛ کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۸۳.

در این تحقیق، با جستجوی کامل در قرآن، به همراه تفاسیر شیعه و اهل سنت، نهج البلاغه و کتاب شریف کافی، ویژگیهای سعادت‌مندان و نگون‌بختان مورد بررسی قرار گرفته و سپس معیارهای سعادت و شقاوت استخراج و استنتاج شده است. بر این اساس، معیارهای اصلی سعادت عبارت‌اند از: تقوایی، ایمان به معاد و قرآن و پیامبران، انفاق در راه خدا، صبر و استقامت، اطاعت از خدا و پیامبرش، مواظبت بر نماز، پرداخت زکات، صداقت، خدا را یاد کردن، امر به معروف و نهی از منکر، دعوت به نیکی، وفای به عهد، توکل به خدا، جهاد با مال و جان، فروردن خشم خود، عفو و گذشت از مردم، انجام عمل صالح. معیارهای اصلی برای شقاوت‌مندان یا نگون‌بختان عبارت‌اند از: کافران، منکران معاد، ظالمان، ستمکاران، مجرمان، مفسدان، پیمان‌شکنان، غافلان از یاد خدا و تکذیب‌کنندگان خدا و آیات قرآن.

محل نگهداری و شماره بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛

۳۹۲۹۵-۵۱.

۲۰. ملاکهای کرامت و فضیلت انسان در قرآن (فارسی)؛ محمدتقی ناصحی؛

کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشکده الهیات - فلسفه و معارف اسلامی، ۱۳۷۹.

در این پژوهش، ملاکهای کرامت و فضیلت انسان در قرآن، معرفی و روش تحصیل آنها بررسی شده است. آیات قرآن، در موضوع پژوهش، دسته‌بندی و با استناد به تفاسیر معتبر و کتب روایی، شرح و توضیح داده شده است. روش این تحقیق، کتابخانه‌ای و به صورت فیش برداری بوده و از قرآن و کتب تفسیری از قبیل: المیزان - مجمع البیان... و کتب روایی از قبیل: نهج البلاغه - اصول کافی - بحار الانوار... و کتب اخلاقی و عرفانی از قبیل: احیاء علوم الدین - اسرار التوحید - معراج السعاده... به عنوان ابزار اندازه‌گیری استفاده شده است. این پژوهش نشان می‌دهد که کرامت و فضیلت از مهم‌ترین مباحث اخلاقی است که جایگاه بسیار والایی در انسان‌شناسی دارد و شناخت ملاکهای آن پاسخ مناسبی است به میل کمال‌جویی انسان، این ملاکها مشمول رحمت و لطف بی‌انتهای خداوندی است که بدون استحقاق، در اختیار انسان قرار داده شده است.

محل نگهداری و شماره بازیابی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛

۱۳۱۳۱-۵۱.

۳. بررسی آماری

۱-۳ (زبان: از مجموع پایان‌نامه‌های بررسی شده تعداد ۳۵ عنوان (۹۵٪) به زبان فارسی و ۲ عنوان (۵٪) به زبان عربی است.

۲-۳ سال پژوهش:

سال: ۱۳۴۲، ۱۳۶۵، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹،

۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵.

تعداد: ۱، ۱، ۲، ۱، ۱، ۱، ۱، ۱، ۴، ۳، ۶، ۵، ۲، ۱، ۲، ۱، ۲.

نامشخص: ۳.

قدیم‌ترین پایان‌نامه دانشگاهی در موضوع شیخ کلینی، مربوط به سال ۱۳۴۲ است و بیشترین پایان‌نامه‌ها در سال ۱۳۷۹ با ۶ عنوان دفاع شده است.

۳-۳) مقطع تحصیلی: از مجموع ۳۷ عنوان پایان‌نامه بررسی شده، تعداد ۲۸ عنوان (۷۵٪) در مقطع کارشناسی ارشد، ۴ عنوان (۱۱٪) در مقطع دکتری بوده و مقطع تحصیلی تعداد ۵ عنوان (۱۴٪) نیز مشخص نشد.

۳-۴) موضوع: محورهای اصلی بحث و پژوهش پایان‌نامه‌های معرفی شده در موضوعات زیر است:

- قرآن و استناد به آن؛

- حدیث و استناد به آن: تدوین، تاریخ، روش‌شناسی، نقد، حدیث اهل سنت، بررسی تطبیقی؛

- کتاب کافی: اصول، فروع، روضه، شروح، نقد، اعتبار، استناد به آن، کتاب ایمان و کفر، کتاب عقل و جهل؛

- شرح حال شیخ کلینی؛

- دیگر موضوعها: توحید، اخلاق، وسواس، خوف و امنیت، انسان، اندیشه‌های سیاسی فقهاء، بررسی مقاله‌های علمی با استناد به قرآن و روایات و تأکید بر روایات کتاب شریف کافی، عهد الست، معجم‌نگاری، عقل و جهل، ایمان و کفر.

توضیح: در بررسی موضوعی دو نکته زیر مورد توجه بوده است:

الف) بر اساس عنوان و اطلاعات مندرج در چکیده‌ها، یک و حداکثر دو موضوع برای هر پایان‌نامه در نظر گرفته شده است.

ب) این موضوعات به عنوان «سایر» در نظر گرفته شده است: ۱. کتاب شریف کافی، شروح و استناد به آن ۲. شیخ کلینی ۳. قرآن و استناد به آن ۴. حدیث، موضوعات اصلی و موضوعات توحید، اخلاق، وسواس، خوف و امنیت، انسان، اندیشه‌های سیاسی فقهاء، بررسی مقاله‌های علمی با استناد به قرآن و روایات و تاکید بر روایات کتاب شریف کافی، عهد الست، معجم‌نگاری، عقل و جهل، ایمان و کفر. بر این اساس تعداد ۲۵ عنوان پایان‌نامه (۳۹٪) در موضوع کتاب کافی، ۶ عنوان (۱۰٪) در موضوع قرآن و استناد به قرآن، ۵ عنوان (۸٪) درباره شیخ کلینی، ۱۴ عنوان (۲۲٪) در حدیث و حدیث‌شناسی، و تعداد ۱۳ عنوان (۲۱٪) در سایر موضوعات، تحقیق و پژوهش شده است.

فهرست منابع

۱. گلشن ابرار: خلاصه‌ای از زندگی اسوه‌های علم و عمل از ثقة الاسلام کلینی تا آیت‌الله خامنه‌ای. تهیه و تدوین جمعی از پژوهشگران حوزه علمیه قم. قم: نشر معروف، ۱۳۸۲: جلد اول.
۲. علی‌اکبرزاده، حامد. سیری در منابع اصلی شیعه، نگاهی به روند تدوین کتب اربعه. روزنامه جام جم، پنج‌شنبه ۱۳۸۷/۳/۲۳.
۳. سلیم گندمی، حمید. کافی در آینه پژوهش. سفینه، شماره دوم، بهار ۱۳۸۳، ص ۱۴۱-۱۵۸.
۴. ضربابی، عبدالرضا. چکیده پایان‌نامه‌های مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) تا شهریور ۱۳۸۱. قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۲، جلد اول.
۵. هوشمند، مهدی. معرفی پایان‌نامه‌های حدیثی (قسمت سوم). علوم حدیث، شماره ۲۸، تابستان ۱۳۸۲، ص ۲۶۸-۲۹۱.
۶. _____ . معرفی پایان‌نامه‌های حدیثی (قسمت چهارم). علوم حدیث، شماره ۲۹، پاییز ۱۳۸۲، ص ۱۸۷-۲۰۱.
۷. بحرانی، محمد. درآمدی بر حدیث‌پژوهی و چکیده پایان‌نامه‌های حدیثی. تهران: فرهنگ گستر، ۱۳۷۹.
۸. پایگاهها و مراکز اطلاع‌رسانی.